

Fakamahu'inga'i e mala'e faiako — fekumi tau'atāina

Me'a kotoa 'oku fiema'u ke 'ilo 'ehe mātu'a mo kinautolu 'oku tokanga'i e fānaú fekau'aki mo e fekumi 'a Gallop

Kuo toki tukuange mai 'a e lipooti konga faka'osi 'o e 'uluaki fekumi fekau'aki mo e ngāue 'a e kau faiako he ngaahi ako 'a e pule'anga 'o NSW talu mei he 2004. Kuo fokotu'u mai 'e he fekumi ni, 'a ia na'e tataki 'e he Palēmia ki mu'a 'o WA ko Dr Geoff Gallop, ha ngaahi liliu lahi fekau'aki mo e vāhenga pea mo e ngaahi tu'unga e ngāue'anga 'o e kau faiakó.

'Oku fakahā mai 'e he lipooti 'a e fiema'u ke fakahoko fakavavevave 'a e ngaahi liliú ke tokoni ki he ngaahi nounou fakafaiakó, fakalalakaka hono ako'i e fānaú pea lava ke fakangāue'i ha kau faiako fe'unga ke feau e vave e hiki tokolahi e fānaú 'oku hū ki he ngaahi ako 'a e pule'angá.

Tefito'i ola 'e fā

1. Na'e mahino mei he fekumi 'a e tu'unga ma'olunga 'oku 'i ai e māteaki mo e fai tōtōivi 'a e kau faiakó kā 'oku fu'u lahi 'enau ngāue 'o a'u ki ha tu'unga kuo 'ikai kei lava ke matu'uaki. Kuo uesia ai foki e tafa'aki kotoa e ngāue 'a e kau faiakó tupu mei he toutou liliu 'i he ngaahi tu'utu'uni ngāue, ngaahi fakalalakaka he tekinolosiá, ngaahi liliu he silapá pea lahi ange mo fihiki e ngaahi fiema'u 'a e fānaú akó. 'I he lolotonga ní, kuo lahi ange foki e fatongia 'o e kau faiakó ki hono tokanga'i e ngaahi ngāue ki tu'a he loki akó 'o kau ai hono tānaki mo lipooti e ngaahi fakamatala pea mo hono fakapapau'i 'oku fakahoko totonu e ngāue. 'I hono faka'avalisi, 'oku ngāue 'a e kau faiakó ha houa 'e 55 'i he uike.

2. Holo e vāhenga e kau faiakó 'i hono fakahoa ki he ngaahi mala'e kehé. Lolotonga e 'alu ke toe faingata'a mo fihiki ange e ngāue 'a e kau faiakó, 'oku holo lahi honau vāhenga 'i hono fakahoa ki he ngaahi mala'e kehé. 'Oku fakataha foki e ongo kaveinga ni ke faingata'a ange ai ke ma'u mo tauhi ha kau faiako lelei ki he kaha'ú.

3. Tu'u ke tokolahi ange fānaú ako 'i NSW pea pau ai ke fai ha ngāue fekau'aki mo e tokosi'i e kau faiakó. Na'e mahino mei he ola 'o e fekumi ko e tokosi'i e kau faiakó ko e faingata'a ia 'oku fehangahangai mo NSW fakakātoa pea kuo pau ke fai ha ngāue ki ai ki mu'a e fu'u hiki lahi taha he tokolahi e fānaú akó — toko 200,000 tupu fo'ou— 'a ia 'oku 'amanaki ke nau hū ki he akó he ta'u 'e 20 ka hokó.

4. Fiema'u 'e he kau faiakó ha taimi lahi ange ke nau fengāue'aki, palani pea mo teuteu. Ko e taimi na'e ma'u 'e he kau faiakó 'i he uike takitaha 'i tu'a he loki akó kuo te'eki tupulaki ia talu mei he ta'u 1950 tupú ma'á e kau faiako kolisi pea mo e ta'u 1980 tupú ma'a e kau faiako lautohi. Na'e mahino mei he ola 'o e fekumi 'a e fiema'u 'e he kau faiakó ha taimi makehe 'oku lahi angé ke nau teuteu mo fetokoni'aki ai mo e kau faiako kehé, tautautefito he 'oku tokolahi ange e fānaú akó mo toe lahi ange 'enau ngaahi fiema'ú.

Ngaahi Fokotu'utu'u ki he liliu

Fakalahi e taimi teuteu 'a e kau faiakó. Ke fakalahi e taimi 'oku 'ikai faiako 'i loki ako ai e kau faiako lautohi mei he houa 'e 2 ki he houa 'e 4 he uike pea holoki 'aki e houa 'e 2 e taimi 'oku faiako ai 'i loki ako 'a e kau faiako kolisi he uike kotoa. Ko e taimi ko eni ke ngāue'aki tāfataha ia ki hono vakai'i e ola e ngāue 'a e fānaú akó, palani 'enau ngaahi lēsoni pea mo fetokoni'aki mo e kau faiakó.

Fokotu'utu'u fo'ou e vāhengá. Hiki pēseti 'e 10%-15% 'i he ta'u 2022-2023 ke faka'ilonga'i 'aki e fakalahi e taukei mo e potoi ngāue pea mo e ngaahi fatongia e faiakó, tokoni ki hono solova e nounou fakafaiakó mo fakatokolahi e kau faiakó ke feau e hiki tokolahi 'o e fānaú akó.

Fakatokolahi e kau tokoni fale'i. Fakatokolahi he vave tahá e kau tokoni fale'i ke fakasi'isi'i e taimi tatali pea mo tokoni'i 'a e 'alu ke tokolahi ange e fānaú ako 'oku nau fehangahangai mo e faingata'a faka'atama'i. 'Oku totonu ke 'i ai e tokotaha tokoni fale'i 'e taha ki he fānaú ako 'e toko 500 kotoa pē he a'u ki he 2023.

Fakalelei'i e ngaahi tu'unga 'o e kau ngāue. Fiema'u ke fakatokolahi e kau faiako taimi kakató ke fetongi 'aki e tokosi'i 'i he kau faiako fakataimí. Ko hono fu'u ngāue lahi 'aki e kau faiako fakataimí 'oku fiema'u ke fai ha ngāue ki ai. Fiema'u ke toe fakafoki mai e ngaahi tokoni na'e fakahoko ki mu'a 'e he Potungāue Akó 'i he ngaahi tafa'aki ki hono fakahoko e silapá, tu'unga mo'ui fakalūkufua e fānaú akó mo honau 'ulungāangá pea pehē ki he ako makehé.

Fakalalakaka 'i he kau faiakó. Ko hono fakahoko e ngaahi fokotu'u makatu'unga he ola e fekumi 'e tokoni ia ke fakalalakaka hono ako'i pea pehē ki he ako 'a e fānaú akó 'i he ngaahi ako kotoa 'a e pule'anga 'o NSW. 'E tokoni foki eni ke toe manakoa ange ai e mala'e faiakó pea lava ke tauhi e kau faiako lelei 'i loki ako pea lava foki ke uki mai ha kau faiako fo'ou ke matatali 'aki e tupu tokolahi 'a e fānaú akó.

Ko e ngaahi liliu ko 'eni ko e fakalalakaka ia 'i hotau kaha'ú 'e lava ke ta'imālie ai 'etau fānaú pea mo e fonuá.

'E lava ke ma'u 'a e fakamatala lahi ange fekau'aki mo e fekumi, kau ai mo e lipooti kakató, mei he nswtf.org.au/inquiry.

Te ke lava foki 'o lesisita 'i he nswtf.org.au/forms/parents-citizens-contact ke ma'u atu e fakamatala fakamuimui taha fekau'aki mo e ngaahi me'a mahu'inga ki he ako ho'o fānaú.

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'a'ahi ki he nswtf.org.au/inquiry